rine sevketti. Ancak, 1840 Aralığında Cezayir umumi valiliğine tayin edilen Bugeaud, sayısı arttırılmış kuvvetlerini hasmının harp taktiğine uygun şekilde hazırladıktan sonra Abdülkādir ile savaşa girişti. Fransızlar Tagdempt, Maasker ve Tlemsen şehirlerini işgal ettiler. 16 Mayıs 1843'te emîrin seyyar ordugâhını bile bastılar. Abdülkādir Fas'a sığınmak zorunda kaldı. Peşini bırakmayan Bugeaud, 1844 Ağustosunda Isly'de Fas ordusunu yendi; 1844 Ekiminde imzalanan Tanca Antlaşması'yla Fas Sultanı Abdurrahman'ı, Abdülkādir'i desteklemekten vazgeçirdi. Bunun üzerine emîr Cezayir topraklarına döndü ve bir Fransız birliğini 1845 Ekiminde Şîdî-Brâhîm'de bozguna uğrattıysa da, gittikçe artan Fransız baskısı karşısında yerli kabilelerin kendisinden uzaklaştıklarını gördü. 1846 yazında çaresizlik içinde tekrar Fas'a sığındı. Sultanın kuvvetlerinin yenilmesi üzerine, 23 Aralık 1847'de Fransızlar'a teslim oldu. İskenderiye veya Akkâ'ya götürüleceğine dair verilen söze rağmen Fransa'da beş yıl esir olarak kaldı. 1852 Ekiminde serbest bırakılınca Osmanlı ülkesine giderek önce Bursa'da, 1855'ten itibaren de Şam'da oturdu. Siyasetle ilgisini kesmiş olduğundan vaktini ibadet ve ilimle geçirdi. Cebelilübnan'da patlak veren ve 1860 Temmuzunda Şam'a yayılan Dürzî İsyanı sırasında bizzat müdahalede bulunarak birçok hıristiyanı katliamdan kurtardı. 26 Mayıs 1883'te Şam'da öldü.

Abdülkādir cesur, akıllı ve dindar bir idareciydi. Fransızlar'la mücadelesinde askerlik kabiliyeti yanında siyasî maharetini de ispat etmiştir. Gerektiğinde sert davranmakla beraber, adaleti gözetirdi ve mizaç itibariyle merhametliydi. O aynı zamanda iyi bir şair, değerli bir fikir adamıydı. Şiirleri *Nüzhetü'l-ḫâṭır fî ḳarîzi'l-emîr ʿAbdülḳādir* adı ile Kahire'de basılmış, felsefî mahiyette *Ẕikrü'l-ʿâḳil ve tenbîhü'l-ġāfil* adlı kitabının da Arapça aslı Beyrut'ta, Fransızca tercümesi 1858'de Paris'te neşredilmiştir.

İbnü'l-Arabî tasavvufunun tesiri altında kalan Abdülkādir'i Cezayirliler millî kahraman tanırlar. Cezayir istiklâline kavuştuktan sonra kemikleri Cezayir'e nakledilerek şehidler kabristanına gömülmüştür. Ölümünün 100. yılı münasebetiyle kendisine ayrılan *Mecelletü't-Târîḫ*'in özel sayısında (*Centenaire de la Mort de l'Emir Abdelkader 1883-1983*, Alger 1983) hayatına, siyasî faaliyetlerine, eserlerine ve hakkında yazılanlara dair çeşitli makaleler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrâde-Hâriciye, nr. 4481, 4487, 4749, sene 1269; Ph. d'Estailleur—Chanteraine, *Abdel-Kader, l'Europe et l'Islam au XIXe siècle*, Paris 1847; C. Zeydan, *Meşâhîrü'ş-şarḳ*, Kahire 1902, I, 172-181; M. Emerit, *L'Algérie à l'époque d'Abd-el-Kader*, Paris 1951; Bassâm Asalî, *el-Emîr ʿAbdülḳādir el-Cezâʾirî*, Beyrut 1986; Pessah Shinar, "ʿAbd al-Qadir and ʿAbd al-Karīm Religious Influences on Their Thought and Action", *AASt.*, I (1965), s. 139-174; A. Temimi, "L'Emir 'Abd el-kader a Damas, 1855-1861", *RHM*, VI (1979), s. 107-115; G. Yver, "Abdülkadir", *İA*, I, 85-87; Ph. De Cossé—Brissac, "ʿAbd al-Ḳādir b. Muḥyi al-Dīn", *EI²* (İng.), I, 67-68; C. R. A., "ʿAbd el-Ḳader", *EUn.*, I, 12-13.

ERCÜMENT KURAN

ABDÜLKĀDİR ed-DİHLEVÎ

(عبدالقادر الدهلوى)

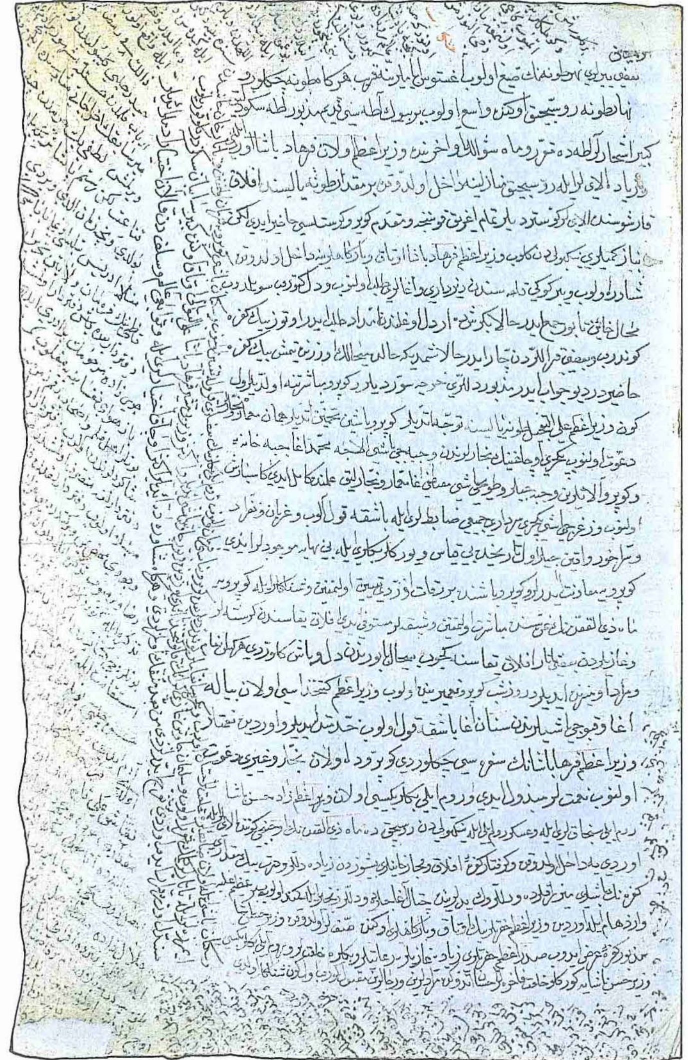
(bk. DİHLEVÎ, Abdülkādir b. Ahmed).

ABDÜLKADİR EFENDİ, Topçular kâtibi

(ö. 1054/1644 [?])

Osmanlı tarihçisi.

Hayatı hakkında, eserinde kendisiyle ilgili olarak yazdıkları dışında fazla bilgi yoktur. Kâtip Çelebi *Fezleke*'sinde adını Abdülkadir olarak zikretmiş ve bu adla tanınmış olmakla beraber, kendisi *Târîh*'inde dolaylı olarak Kadri adını kullanmakta, arşiv vesikalarında da adı Kadri olarak geçmektedir (BA, *MAD*, nr. 2307, 2514). *Târîh*'inden anlaşıldığına göre, 1595'te topçular kâtibi, ertesi yıl topçu bölükbaşısı oldu. Eğri'nin fethi, Kanije müdafaası ve İstolni-Belgrad'ın geri alınışında bulundu. 1607'de sol ulûfeciler (bk. ULÛFECİYÂN) kâtibi, daha sonra arpa kâtibi (bk. ARPA EMİNİ) oldu. 1621'de Hotin Muharebesi'ne katıldı; dönüşte cephanenin İsakça İskelesi'ne

Topçular kâtibi Abdülkadir Efendi'nin *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eserinin bir sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2151)

naklinde görev aldı. 1627'de Vezîriâzam Halil Paşa'nın emriyle **nüzul*** emini tayin edildi; aynı yıl top arabalarının tamiri ile görevlendirildi. Yine eserinden öğrenildiğine göre, 1593-1630 yılları arasında yapılan Avusturya, Eflak, Macar, Eğri, Estergon, Celâlî, Şark, Leh ve Bağdat seferlerine katıldı. Muhtemelen 1644'te İstanbul'da öldü.

Abdülkadir Efendi, daha çok, Cemâziyelevvel 1000-Muharrem 1054 (Şubat 1592-Mart 1644) tarihleri arasında cereyan eden olayları ihtiva eden *Târih*'i ile tanınmıştır. Esere müellifin verdiği özel bir isim yoktur. Ancak eser sonraki müelliflerce *Târîh-i Âl-i Osmân, Vekāyi-i Târihiyye* ve *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlarıyla anılmıştır. Sade bir dille yazılan eser, belli bazı yanlışlara, gereksiz ayrıntı ve tekrarlara rağmen, özellikle müellifinin bizzat bulunduğu seferlerle ilgili bilgiler açısından önem taşımaktadır. Ayrıca devlet teşkilâtı, toplar ve topçuluğa dair bilgiler, ordunun cephane durumu, devlet idaresinde görev alanların en küçük rütbeliye kadar ismen belirtilmesi, devrin diğer tarihlerinden farklı özellikler olarak dikkati çekmektedir. Yer yer bazı yerleşim bölgeleriyle buralarda çıkan madenleri tanıtması, deprem ve yangınlarla birlikte İstanbul'un iktisadî ve sosyal durumu hakkında bilgiler vermesi bakımından da önemlidir.

Abdülkadir Efendi eserini, muhtemelen IV. Murad devrinin sonlarına doğru, padişaha takdim etmek niyetiyle yazmaya başlamış ve bu işi vefatına kadar sürdürmüştür. Kâtip Çelebi ve onun vasıtasıyla Naîmâ'nın da faydalandığı eserin, biri Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2151), diğeri Viyana Millî Kütüphanesi'nde (nr. Mxt. 130; fotokopisi Türkiyat Enstitüsü, nr. 1956/208) olmak üzere iki nüshası vardır. Müellifin el yazısıyla olduğu tahmin edilen Esad Efendi nüshasının başından 25-30 varak eksiktir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *MAD*, nr. 2307, 2514; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286, I, 151; Naîmâ, *Târih*, İstanbul 1280, I, 101, 227, 258; G. Flügel, *Die arabischen persischen und türkischen Handschriften*, Wien 1865, II, 260; Babinger (Üçok), s. 206; Bekir Kütükoğlu, *Kâtip Çelebi Fezleke'sinin Kaynakları*, İstanbul 1974, s. 17, 23, 29, 33-35; M. Köhbach, "Der Osmanische Historiker Topcular Kātibi 'Abdü'l-Qādir Efendi, Leben und Werk", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 75-96.

ZİYA YILMAZER

ABDÜLKÂDİR el-FÂSÎ
(عبدالقادر الفاسى)

(bk. FÂSÎ, Abdülkādir b. Ali).

ABDÜLKÂDİR el-FEYYÛMÎ
(عبدالقادر الفيومى)

(bk. FEYYÛMÎ, Abdülkādir b. Muhammed).

ABDÜLKADİR GEDİKZÂDE

(bk. GEDİKZÂDE, Abdülkadir).

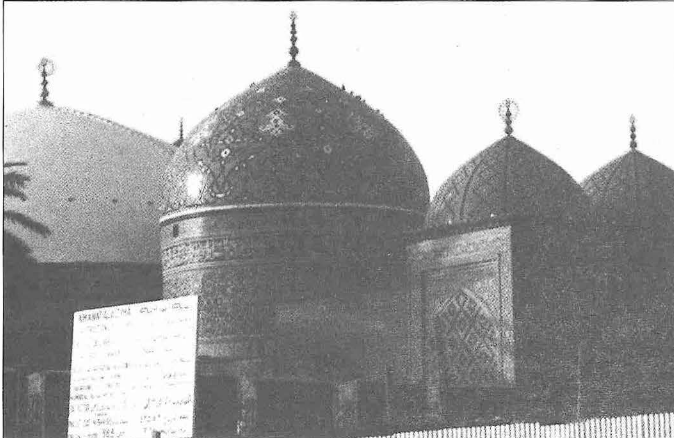
ABDÜLKÂDİR-i GEYLÂNÎ
(عبدالقادر كيلانى)

Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkādir
b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost
el-Geylânî
(ö. 561/1165-66)

Kādiriyye tarikatının kurucusu.

470'te (1077) Hazar denizinin güneybatısındaki Gîlân eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Arapça'da "el-Cîlî, el-Cîlânî", Farsça'da "Gîlî, Gîlânî", Türkçe'de ise "Geylânî" şeklinde telaffuz edilen nisbesiyle şöhret buldu. Babası Ebû Sâlih Mûsâ'nın dindar bir kimse olduğu bilinmekte, ancak hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hz. Ali'ye ulaşan soy şeceresi kaynaklarda şöyle verilmektedir: Abdülkādir-i Geylânî b. Mûsâ b. Abdullah b. Yahyâ b. Muhammed b. Mûsâ el-Cevn b. Abdullah el-Kâmil b. Hasan el-Müsennâ b. Hasan b. Ali. Hz. Hasan soyundan gelen şerifler İdrîsîler, Sa'dîler (Filâniyyûn) ve Kādirîler adı verilen üç kola ayrılırlar. Babasının "Zengî-dost" (zenci dostu) unvanıyla anılması ve kendisinin Bağdat'ta, a'cemî (Arap olmayan, yabancı) olarak tanınması gibi hususlar bahis konusu edilerek, Hz. Hasan'a varan soy şeceresinin sonradan ortaya konulmuş olduğu da ileri sürülmüştür. Devrin tanınmış zâhid ve sûfîlerinden Ebû Abdullah es-Savmaî'nin kızı olan annesi Ümmü'l-Hayr Emetü'l-Cebbâr Fâtıma'nın da kadın velîlerden olduğu kabul edilir.

Küçük yaşta babasını kaybeden Abdülkādir, annesinin yanında ve dedesi Savmaî'nin himayesinde büyüdü. Kendisi on yaşında mektebe gidip gelirken melekler tarafından korunduğuna inanırdı. Bütün gayesi tahsiline devrin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ta devam etmekti. On sekiz yaşına gelince annesinden izin alarak bir kafileye katılıp Bağdat'a gitti (1095). Orada Ebû Gālib b. Bâkıllânî, Ca'fer es-Serrâc, Ebû Bekir Sûsen ve Ebû Tâlib b. Yûsuf gibi âlimlerden hadis; Ebû Saîd el-Muharrimî (Mahzûmî), Ebû Hattâb ve Kādî Ebû Hüseyin gibi hukukçulardan fıkıh; Zekeriyyâ-yı Tebrîzî gibi dilcilerden de edebiyat okudu. Kısa zamanda **usul***, **fürû*** ve mezhepler konusunda geniş bilgi sahibi oldu. Bağdat mutasavvıflarıyla yakın dostluklar kurduğu bu yıllarda Ebü'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs (ö. 525/1131) vasıtasıyla tasavvufa intisap etti. Kaynaklar tarikat hırkasını Debbâs'tan giydiğini (bk. İLBÂS-I HIRKA) ve onun damadı olduğunu bildirirler. Hocası Ebû Saîd'in kendisine tahsis ettiği Bâbülerec'deki medresede hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri okuttu ve vaaz vermeye başladı. Ancak bir süre sonra bütün bunları bırakarak inzivaya çekildi. Menkıbeye göre, yirmi beş yıl kadar süren inziva döneminin sonunda, başka biri yedirmedikçe kendi eliyle hiçbir şey yememeye ahdetmiş, aradan kırk gün geçtiği ve içinden "açım, açım" sesleri geldiği halde olağan üstü bir dayanma

Abdülkādir-i Geylânî Türbesi Bağdat